

Araştırma Makalesi • Research Article

Azerbaycan-İran İlişkileri (1991-2018)

Relationship Between Azerbaijan and Iran (1991-2018)

Elçin Neciyev ^{a,*}, Teymur Gasımlı ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5245-4368

^b Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 34150, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1077-6534

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Mart 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Temmuz 2020

Kabul tarihi: 13 Temmuz 2020

Anahtar Kelimeler:

Azerbaycan

İran

İlişkiler

ÖZ

Çağdaş dünyada Azerbaycan ve İran gibi birbirlerine coğrafi yönden yakın olan devletlerin stratejik iş birliği, bölgesel durumun değişmezliğine ve güvenin temin edilmesine, karşılıklı ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine uygun şartların ortaya çıkarılmasında önemli rol oynar. Azerbaycan ve İran önemli jeopolitik öneme, stratejik önemi yüksek büyük enerji hammaddelerine sahip olan devletlerdir. Ortak tarih, kültür ve din iki devlet arasında ilişkilerin yüksek seviyede korunmasını şart hale getiren amillerdir. İran (1648 bin km²) göre Yakın ve Orta Doğu'nun en büyük devletidir, açık denizlere çıkışı vardır. Bu amil İran'ın dünyanın birçok ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini kolaylaştırır. 8 milyar ton belirlenmiş petrol hammaddesi bakımından İran dünyada ilk sıralarda yer alan bir devlettir. İtiraf etmek gerekir ki, çeşitli alanlarda uzun zamanlı Azerbaycan – İran münasebetlerinin geliştirilmesi için uygun zemin vardır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 March 2020

Received in revised form 01 July 2020

Accepted 13 July 2020

Keywords:

Azerbaijan

Iran

Relations

ABSTRACT

Azerbaijan and Iran are states geographically close to each other. This proximity plays an important role in strategic cooperation, ensuring the stability of the regional situation and establishment of trust, and in revealing the conditions suitable for developing mutual economic and cultural relations. Azerbaijan and Iran are states with large energy raw materials of geopolitical and strategic importance. Common history, culture and religion are agents that make it necessary to maintain a high level of relations between the two states. Iran is the largest state in the Near and Middle East, with its territory (1648 thousand square kilometers). This factor facilitates the economic relations of Iran with many countries of the world. Iran is one of the top countries in the world with its determined 8 billion tons of petroleum raw materials. In this case, it must be admitted that there is a suitable ground for developing long-term Azerbaijan-Iran relations in various fields.

1. Giriş

İran İslam Cumhuriyeti Azerbaycan'ın bağımsızlığını 25 Aralık 1991 yılında tanımıştır. Her iki ülke arasında diplomatik ilişkiler 12 Mart 1992'de kurulmaya başlamış, 1969 yılında İran'ın Bakü Konsolosluğu, 1992 yılı Mart ayında ise İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Büyükelçiliği faaliyetine başlamıştır. Azerbaycan'ın İran İslam Cumhuriyeti'ndeki Büyükelçiliği ise 1992 yılının Aralık ayında faaliyete başlamıştır. Her iki ülke Büyükelçilikleri, İran'ın Bakü'deki Kültür Merkezi (1993) ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'ndeki konsolosluğu (1992), Azerbaycan'ın Tebriz Başkonsolosluğu ise 20 Ekim

2004 yılından itibaren faaliyet göstermektedirler. Azerbaycan'ın İran Büyükelçisi Bünyad Hüseyinov, İran'ın Azerbaycan'daki Büyükelçisi ise Cevad Cihangirzade'dir. Azerbaycan ve İran'ın siyasi, iktisadi, bölgesel iş birliği, petrol – gaz, elektrik enerjisi, nakliye alanlarında iş birliğinin büyük ehemmiyeti vardır. Güney – Kuzey nakliye geçidi için İran ve Azerbaycan bütün bölge ülkeleri açısından oldukça önem arz etmektedir. İlişkilerde zaman zaman ortaya çıkan problemlere rağmen, Azerbaycan ve İran hem iki taraflı ekonomik ve ticari ilişkiler, hem de bölgesel iş birliği bakımından ilintili devletlerdir. Kaydedilen gelişmelerde devletlerin karşılıklı faydalı iş birliği yaptıkları şüphesizdir. Son yıllarda Azerbaycan-İran

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: eneciyev@yahoo.com

ilişkileri daha da gelişmeye başlamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in İran İslam Cumhuriyeti'ne 2014 yılı Nisan ayında yaptığı ziyaret ve bu ziyaretin ortaya çıkardığı olumlu sonuçlar ile akıllarda kalmıştır. Ziyaret esnasında İran ile Azerbaycan arasında;

- 1) Gençlik ve Spor alanlarında iş birliği yapılması
- 2) Olağan durumların yönetilmesi alanında iş birliğinin geliştirilmesi
- 3) Metalürji ve onunla ilgili meselelere dair anlaşma
- 4) Ordubad ve Marazad Su Elektrik santrallerinin yapılması ve kullanılması hakkında anlaşma imzalanmıştır.

2. Azerbaycan-İran Münasebetleri

Azerbaycan-İran münasebetleri derin tarihi köklere sahiptir. Bu halklar asırlar boyu beraber yaşamışlardır. İran ve Azerbaycan halkları ilmi, manevi, kültürel ilişkiler, bu halkları tarih boyunca bir arada yaşamalarına zemin hazırlamıştır. İran ile Rusya arasında imzalanan 1813 yılındaki Gülistan ve 1828 yılındaki Türkmençay anlaşmalarından sonra Azerbaycan toprakları ikiye bölünmüş ve büyük bir kısmı İran'ın içinde kalmıştır. Şu anda İran İslam Cumhuriyeti içinde 25 milyondan fazla Azerbaycanlı yaşamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti'nin 765 km uzunluğunda sınırı vardır (ADR, 2017)

Azerbaycan söz konusu artıları göz önünde tutarak İran İslam Cumhuriyeti ile dostluk, kardeşlik ilişkilerini geliştirmek niyetindedir. SSCB'den bağımsızlığını geri aldıktan sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde etnik Azerbaycanlıların yaşadıkları, İran'ın kontrolünde olan Güney Azerbaycan bölgesine ilgi ve merakta artmaya başlamıştır. 1995 yılının Nisan ayından 1996 yılının Mart ayına kadar yapılan araştırmalar, İran hakkında yazan gazeteler İran hakkında genel olarak Güney Azerbaycan meselesi ile ilgili yazılar yayınladıkları görülmektedir. İran-Azerbaycan siyasi münasebetleri daha Sovyetler Birliğinin dağılmasından çok önce, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devrinden başlamıştır. 20 Mart 1920 tarihinde İran - Azerbaycan ile "Dostluk Anlaşması" arasında imzalanmıştır. Bu tarihi belgenin birinci maddesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı İran tarafından resmen tanınmıştır. Anlaşmanın üçüncü maddesinde ise iki ülke arasında siyasi ilişkilerin kurulması ve büyükelçilik düzeyinde diplomatik temsilciliklerin açılması kararlaştırılmıştır (URL 1).

Siyasi açıdan ciddi öneme haiz olan bu anlaşma gereğince telekomünikasyon ve ticaret alanlarda anlaşma sağlandı. Siyasi, ekonomik, gümrük, posta ve konsolosluk işlerinin yürütülmesi maksadı ile temsilci heyetlerinin karşılıklı gidip gelmeleri iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirildi. 1920 yılının ilk yarısından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış İşleri Bakanlığı, İran'ın bazı şehirlerinde resmi temsilciliklerini açmağa başlamıştır. 4 Şubat 1920 yılında Memmedbey Halilov Azerbaycan'ın Enzeli şehrindeki konsolos yardımcısı olarak tayin edilmiştir (URL 2).

Aslında güney komşu ile olan ilişkilerin çok yönlü geliştirmek Azerbaycan Cumhuriyeti dış politikasının temel kanıtlardan biri olmuştur. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği tarafından işgalinden

sonra, Azerbaycan bağımsız politika yürütmekten mahrum edilmiştir. Bununla birlikte İran-Azerbaycan ilişkileri de Sovyetler Birliği'nin dış politikalarına bağlı olarak belirlenmiştir. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetine, Sovyetler Birliği'nin dış politikaları çerçevesinde yalnız ekonomik ve kültürel alanlarına müdahale edebilme imkânı verilmişti. 1968 yılından itibaren İran'ın Bakü'deki Başkonsolosluğu faaliyete başlamış ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra bu konsolosluk İran Büyükelçiliğine çevrilmiştir.

3. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-İran Münasebetleri (1991-2018)

Sovyetler Birliğinin dağılması zamanı, Azerbaycan Yüksek Sovyeti 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kararını tasdik etti. Bağımsızlığın ilanından sonra İran İslam Cumhuriyeti 12 Mart 1992 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını resmen tanıdı. Sınırlar açıldı, gidiş - geliş kolaylaştı, ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkiler gelişti. İran'ın Bakü'deki konsolosluğu İran İslam Cumhuriyeti'nin büyükelçiliğine çevrildi. İran o zamanki cumhurbaşkanı Haşimi Refsancani 1991 yılının Kasım ayında Tahran'da, Cuma namazı çıkışında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdığını bildirerek BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'ye yardım edilmesi için emir verdiğini açıklamıştır. Zira İran Dış İşleri Bakanlığı da 1992 yılında Azerbaycan vatandaşlarına yardım ve destek olmak amacıyla İran elçiliklerine özel talimat vermiştir.

Buradan anlaşılan, Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk günlerinden beri İran Azerbaycan ile ilişkilerde olumlu bir siyaset takip etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temsilci heyeti, 1991 Haziran ayında İran'ı ziyareti sırasında taraflar arasında ekonomik, ticari, ilmi ve teknik alanlarda iş birliği yapılmasına dair anlaşma imzalandı. Daha sonra 1991 yılının Aralık ayında İran İslam Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Velayeti başkanlığındaki temsilci heyetinin Bakü'yü ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerin hızlanmasını sağladı. Akabinde İran İslam Cumhuriyeti Azerbaycan'ın bağımsızlığını 25 Aralık 1991'de tanıdı. Her iki ülkeni büyükelçilikleri 1969 yılında İran'ın Bakü şehrinde açılmış konsolosluğu 1992 yılının mart ayından itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki büyükelçilik gibi faaliyetini devam ettirdi. 1992 yılının Aralık ayından itibaren Azerbaycan'ın İran Büyükelçiliği, İran İslam Cumhuriyeti'nde faaliyete başladı. İran'ın Bakü'deki Kültür Merkezi (1993 yılından) ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'nde Baş Konsolosluğu (1992 yılının Aralık ayından), Azerbaycan'ın Tebriz şehrinde Baş Konsolosluğu 20 Ekim 2004 yılından beri faaliyet göstermektedir.

Diplomatik ilişkiler kurulmadan önce de taraflar birbirlerine karşı yüksek düzeyde ilgi gösteriyordu. Zira 1990 yılında İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rafsancani, 1991 Aralık ayında ise Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Velayeti Azerbaycan'ı ziyarette bulunmuşlardı. Velayeti'nin ziyareti esasen İran'ın Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ münakaşasında arabuluculuk ile ilgiliydi. Ancak bu arabuluculuk Ermenistan'ın işgalci siyaseti üzerinde etkili olmadı. 8 Mayıs 1992'de Azerbaycan yönetimi Tahran'da Ermenistan tarafı ile görüşmeleri yürüttüğü esnada Ermeni askeri birlikleri Şuşa şehrini işgal

etmişlerdi. İran'ın tek taraflı siyaset belirlemesi 1992 yılında Azerbaycan'da Halk Cephesi hareketinin iktidara gelmesinden sonra Azerbaycan-İran münasebetlerinde farklı merhalenin başlamasına sebep oldu. Bu dönem (1992-1993) taraflar arasında gerilimli bir dönemdir denebilir. 1993 yılında Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara gelmesinden sonra İran ile komşuluk ve iş birliği siyaseti yeniden yürütülmeye başlandı. Yeteri kadar gergin olan münasebetler normalleşmeye ve gelişmeye başladı. Çünkü Haydar Aliyev, Nahçıvan'da bulunduğu dönemde (1990 – 1993) İran yönetimi ile iyi ilişkiler kurmayı başarmıştı. Aliyev, Ermenistan'ın ambargo uyguladığı Nahçıvan'ın ihtiyaçlarını temin etmek maksadı ile İran'ı ziyaret etmiş İran yönetimi ile iyi ilişkiler içerisinde bazı görüşmeler yapmıştı (URL 3).

Aliyev, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin başkanı olarak 1992 yılı Ağustos ayında İran ziyareti sırasında İran'ın dini lideri Seyit Ali Hamaney'in, Cumhurbaşkanı Rafsancani, Dış İşleri Bakanı Velayeti ile görüşmüş ve İran İslam Cumhuriyeti ile Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti arasında çeşitli alanlarda yardım, taraflar arası iş birliği alanında anlaşmalar sağlamıştı. Bu anlaşmaları müteakip Rafsancani 26-28 Ekim 1993 tarihinde Azerbaycan'ı ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Görüşme akabinde Aliyev; "Son dönemlerde Azerbaycan ile İran arasında ilişkilerde bazı soğukluk yaratılmıştı. Bu soğukluğun ortadan kaldırılması için, son zamanlarda sizin de bildiğiniz gibi, gerekli tedbirleri aldık. Bundan sonra da bu tür tedbirleri almaya devam edeceğiz" dedi.

Bu ziyaret esnasında iki ülke arasında ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarla çeşitli anlaşmalar imzalandı. Rafsancani Bakü'de olduğu zaman, Ermenistan askeri birlikleri Azerbaycan'ın İran ile olan sınır bölgesi olan Zengilan'ı işgal ettiler. Bu işgal sonucunda, bölgeyi terk eden mülteciler İran'ın yardımı ile Aras nehrini geçerek Azerbaycan'a geldiler. Aliyev'in 29 Haziran – 2 Temmuz 1994 tarihinde İran'a yaptığı iadeyi ziyaret zamanı Rafsancani ile iki taraflı iş birliğinin derinleştirilmesi ile ilgili müzakerelerde bulundu. Bu ziyaret sonucunda, Azerbaycan – İran arasında çeşitli alanlarda iş birliği yapılmasını içeren yeni anlaşmalar imzalandı. Aliyev'in Rafsancani ile olan görüşmesinde İran İslam Cumhuriyeti'nin Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ münakaşasında aldığı tutumunu net bir şekilde belirleyerek açıklamasını, bunun taraflar arasında kabul edilecek beyanatta yer almasını istedi. Dış İşleri Bakanı Velayeti ile yapılan görüşmelerden sonra Ermenistan'ın tecavüzkâr tutumunu itham eden beyanat imzalandı ve ortak görüş olarak ilan edildi. 1995 yılının Aralık ayında Azerbaycan'ı ziyaret eden İran Dış İşleri Bakan yardımcısı beraberinde Ermenistan'dan aldığı birkaç Azerbaycanlı esiri de getirdi. Ayrıca Rafsancani'nin Meşhed-Sereks-Tecen Demir Yolu'nun açılışına iştirak etmesi için Aliyev'e davet mektubun da takdim etti. Zira 1996 yılının Mayısında Haydar Aliyev Meşhed-Sereks-Tecen demir yolunun açılışına iştirak etmek için İran'a gitti. Bu ziyaret esnasında İran-Azerbaycan arasında ekonomik alanda ortak çalışmaların yapılması kararlaştırıldı. Rafsancani, Haydar Aliyev ile olan görüşmesinde İran'ın Azerbaycanlı mültecilere yardım edeceğinin de sözünü verdi. Bu jسته karşılıklı Aliyev, 1997 yılında Azerbaycan tarafı olarak İran ile petrol üretimi alanında iş birliğini sağlamak adına

Şahdeniz yatağının işletilmesi için diğer devletlerle birlikte imzalanacak anlaşmaya İran'ı da davet ederek gösterdi.

Aliyev, 1997 yılının Aralık'ta İKT (İslam Konferansı Teşkilatı)'nın Tahran'da yapılacak devlet ve hükümet başkanları zirve toplantısına katılmak üzere İran'a gitti. Burada İran'ın dini lideri Ayetullah Seyit Ali Hamaney ile görüştü. Görüşme sonrası açıklamada bulunan Aliyev; "Azerbaycanlı mültecilere yaptıkları insani yardımlardan dolayı İran yönetimine minnettar olduğunu belirttiikten sonra Ermenistan ile Azerbaycan arasında devam eden münakaşada Ermenistan'ı destekleyen ve etkili siyaset belirleyemeyen ülkelere de üzüntülerini ifade" etti.

İran'ın yeni seçilmiş cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ile görüşen Aliyev, Azerbaycan'ın İran ile karşılıklı veya İslam Konferansı teşkilatı çerçevesinde işbirliğini geliştireceğini de ifade etti. İKT'nın başkanlığını Hatemi'nin yaptığı Tahran konferansında, Ermenistan'ın Azerbaycan'a tecavüzünü açık olarak itham eden bildiri kabul edildi. Aliyev 2002 yılında İran'ı bir kez daha ziyaret ederek Hatemi ile baş başa görüştü. Yaptıkları görüşmeden sonra birlikte gazetecilerin sorularını cevaplandırılan iki lider; "Bu ziyaretin esas maksadı olan Hazar denizinin statüsü ile ilgili olan kısmında kesin bir anlaşmaya varılamadığını ifade ettiler. Aliyev bu ziyareti, dost ülkeye yapılan bir ziyaret olarak değerlendirdi.

2003 yılının Nisan ayında Aliyev, Azerbaycan'a resmi ziyarete gelen İran Dış İşleri Bakanı Kemal Harrazi'yi kabul etti. Görüşmede Aliyev, Harrazi'ye İran'a yaptığı son ziyaretin dost ziyareti olarak kabul ettiğini, fakat bu ziyarette karşılıklı ilişkilerin dönüş noktası saydığını bildirip taraflar arasında daha sıkı ekonomik ilişkilerin kurulmasına taraftar olduğunu söyledi. 2003 yılında Haydar Aliyev'in vefatı ile birlikte oğlu İlham Aliyev Ekim ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçildi. İ. Aliyev göreve geldikten sonra baba Aliyev'in yolunu takip ederek İran ile dostluk ve iş birliği siyasetini devam ettirmek yolunu seçti. Zira 2004 yılının Ağustos ayında İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin Azerbaycan'ı ziyaret esnasında söz konusu dostluk ve işbirliği anlaşmaları yenilendi. Hatemi'nin; Ermenistan ile Azerbaycan münakaşasında İran'ın Azerbaycan'ı savunduğunu açıklaması" bunun açıkça tasdik ediyordu (URL 4).

Hatemi'nin ziyareti zamanı çeşitli alanlarda işbirliği anlaşmaları yapılması ile birlikte, Azerbaycan İran'ın Tebriz şehrinde Başkonsolosluk açılması meselesi de halledildi. 2005 yılının Ocak ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev İran'ı ziyaret etti. Ziyaret esnasında taraflar arasında sınır, maliye, kültür, hidro-enerji vs. alanlarında yeni anlaşmalar imzalandı. 2005 yılının Aralık ayında İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedi Nejat İran'dan Nahçıvan'a bağlanan gaz boru hattının açılışına katılmak için Nahçıvan'a geldi. Ahmedinejat ve Aliyev enerjide işbirliği yapılmasına dair bir anlaşma imzaladılar. Her iki lider 2006 yılı Haziran ayında Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'nın Bakü'de yapılan zirve toplantısında bir kez daha bir araya geldiler. Bu görüşmede, iki ülke arasındaki münasebetlerin en yüksek düzeyde olduğunu beyan ettiler. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2005 yılı sonu ve 2006 yılı başlarında uluslararası boyutlara tırmanan atom enerjisi meselesi ile ilgili verdiği beyanatta, İran'a karşı ambargo uygulanmasına karşı çıktı. O, Azerbaycan arazisinden hiç bir devlete karşı istifade etmeye izin verilmeyeceğini de

yineledi. İlham Aliyev bu meselenin karşılıklı anlaşma esasında halline taraftar olduğunu söyledi. 2007 yılı Ağustos ayının 21’de Ahmedinejat bir kez daha Azerbaycan’ı ziyaret etti. Aliyev ile görüşmede, devlet başkanları bu ziyaretin önemli bir ziyaret olduğunu vurguladılar (URL 5).

Aliyev, 16 Ekim 2007’de Hazar Denizi’ne kıyı olan devlet başkanlarının ikinci zirve toplantısına katılmak üzere İran’a gitti. İki devletin başkanları arasında bir görüşme gerçekleşti. Cumhurbaşkanları, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda olan işbirliğinin başarı şekilde geliştiğini bildirdiler. 10 Mart 2009’da Aliyev İran’a bir resmi ziyaret gerçekleştirdi. Aliyev ve mevkidaşı Ahmedinejat görüştüler. Görüşmede, iki ülke arasında olan karşılıklı münasebetlerin başarılı bir şekilde geliştiğini vurguladılar. Ayrıca Aliyev, İran’ın dini lideri Seyit Ali Hamaney ile de görüştü. Görüşmede iki ülke arasında iyi komşuluk ve kardeşlik ilişkilerinin siyasi ve ekonomik alanlarda başarılı bir şekilde geliştiği konusunda fikir birliğine vardıklarını da deklere ederek Azerbaycan-İran münasebetlerinin bundan sonra daha da gelişip genişleyeceğine emin oldukları ifade ettiler. Aliyev, Tahran’da Ekonomik İşbirliği Teşkilatının 10. Zirve toplantısına katıldı. Zirve toplantısı sonuç bildirisi kabul edilerek yayımlandı.

17 Kasım 2010’da Azerbaycan’a resmi ziyarete gelen Ahmedinejat Aliyev ile görüştü. Bu görüşme esnasında İki ülke arasında karşılıklı ilişkilerin çeşitli alanlarda başarılı şekilde devam etmesinin önemine değinildi. Her iki lider, görüşmelerin yüksek düzeyde karşılıklı münasebetlerin gelişmesine önemine değinerek bundan sonra da devam etmesi noktasında da emin olduklarını vurguladılar. Görüşmeyi müteakip Azerbaycan ile İran arasında enerji ve nakliyat alanlarında işbirliği hakkında anlaşma imzalandı. Aliyev ve Ruhani 23 Ocak 2014 tarihinde İsviçre’nin Davos şehrinde yapılacak olan Uluslararası Ekonomi Forum toplantısında bir araya gelerek görüşmüşlerdir. Görüşmede, iki lider, karşılıklı münasebetlerin ve bölgesel işbirliğinin daha da genişletilmesi için kesin istikametlerin belirlenmesi hakkında fikir alış verişini yapmışlardır. Aliyev’in İran’a resmi üçüncü seferi 9 Nisan 2014’de gerçekleşmiştir. Aliyev, mevkidaşı Ruhani İran’ın yüksek dini lideri Ayetullah Ali Hama ney ve ulaştırma ve bilgi teknolojileri bakanı Mahmut Vaezi ile de görüşmüştür. Görüşmeler sonucunda İran ile Azerbaycan arasında birkaç alanda anlaşma imzalanmıştır. Bunlar;

- 1)Gençlik ve spor alanlarında işbirliği anlaşması
- 2)Olağan hallerin yönetilmesi alanında işbirliği
- 3)Marazad hidroelektrik istasyonlarının yapımı ve kurulması hakkında anlaşmalarda ibarettir.

4. Azerbaycan-İran Arasındaki Sorunlar

4.1. Azerbaycan- İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi

Azerbaycan ile İran arasında kurulmaya çalışılan bütün iyi niyetli ilişkilerin, temelinde “ Güney Azerbaycan” meselesi öncelik taşır; çünkü iki taraflı ilişkilerin bütün istikametlerinin kökünde az ya da çok ama mutlak şekilde bu meselenin izlerini görmek mümkündür. Varlık problemi ile alakalı olduğu için, bu mesele her iki devlet için, özellikle de İran politikası için çok daha önemlidir. Yalnız

İran’da istifade edilen "Kuzey İran", Azerbaycan’da "Güney Azerbaycan", veya "Birleşmiş Azerbaycan" anlayışları değil, şahıslar ve değerler de tartışma/müzakere ve gerginlik kaynağı olabilmektedir.

Bu günkü resmi İran sınırlarının içinde yaşayan Azerbaycan kökenli yazar, şair ve sanatçıların takındıkları tavır ve faaliyetlerin Azerbaycan ile ilişkilendirilmesi, çeşitli şair ve yazarların İran resmi yöneticileri tarafından “İran şairi-yazarı” olarak adlandırılması karşılıklı itirazlara sebep olmaktadır. Bunun da sadece bir sebebi var. Sanki bağımsız Azerbaycan ve “Bütöv İran” jeopolitik tezat teşkil ediyor ve her iki taraf konuyu varlık ve güvenlik problemi gibi değerlendiriyorlar. 1980’li yılların ikinci yarısında Bakü’de yapılan protestolar, Sovyet İmparatorluğu içerisinde Azerbaycan’ın bağımsızlık karakteri ile birlikte “Güney Azerbaycan” meselesini de gündem yapmıştı. Diğer yandan genellikle Azerbaycan’ı (yalnız bağımsız Azerbaycan’ın sahip olacağı siyasi hattı değil, kendini, hatta adını bile) kendine tehdit gibi gören İran, Azerbaycan’ın bağımsızlık ilanından hayli rahatsız olmuştur ve bunu gizli olarak da yapıyordu. Şöyle ki; İran resmîleri Moskova’ya ziyareti sırasında verdiği beyanatta Sovyet Cumhuriyetleri’ne Moskova merkezli bakacaklarını ve aslında bu cumhuriyetler için de hayırlısının SSCB’de kalmak olacağını iddia etmişti. Bu sebepten Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra İran “çok acele karar almadı” ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını ancak çok sayıda devlet tanıdıktan sonra 25 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. Burada vurgulamak gerekir ki, o arada çok önemli bir olay olmuştu. Şöyle ki, 31 Aralık 1989 tarihinde SSCB – İran sınırının Azerbaycan kısmı (İki Azerbaycan, kuzey ve güney Azerbaycan arasındaki sınırın dikenli telleri) sökülüp atılmıştı (Nesibzade, 1997, s. 236).

Bu olayın planlanması ve hayata geçirilmesi ile ilgili farklı düşünceler olsa da en azı iki tarafın da ayrılıktan dolayı canlarına tak ettiğine dair fikir birliği vardır. Bu da İran bakımından yeteri kadar rahatsız edici bir amil idi. Azerbaycan bağımsızlığına yeniden kavuşurken cumhurbaşkanı olan Ayaz Muttalibov, İran ile ilgili maksimum ihtiyatlı siyaset yürütmeye ve İran’ı rahatsız etmemeye çalışıyordu. Bağımsızlıktan sonra cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan ve Güney Azerbaycan meselesine hassas yavaşan Ebülfez Elçibey’in galip gelmesi ise münasebetlerin geleceği bakımından rahatsızlık veriyordu. Milli Bağımsızlık Harekâtı’nın liderlerinden biri ve AHC (Azerbaycan Halk Cephesi)’nin Başkanı Ebülfez Elçi Bey cumhurbaşkanı seçimlerinden önce televizyonda yaptığı bir açıklamada İran’ın parçalanacağı ve bütün Azerbaycan’ın kurulacağı günün uzak olmadığını bildiren sözleri, İran için “Bağımsız Azerbaycan” korkusunun artması için yeterliydi. Bazı düşünörlere göre 1992–1993 yılları arasındaki AHC iktidarının İran politikası aslında tek bir hat üzerinde değildi. Bu düşünörlere daha çok üstünlük teşkil eden iki farklı siyasi yönün var olduğunu söylerler. Birinci hat genel olarak İran’a karşı faal politika izlemeyi, “Güney Azerbaycan” problemini resmi temaslarda sık-sık vurgulamayı ve ilişkilerdeki temel meselenin İran’daki Azerbaycan Türklerinin durumu olduğunu ifade etmeyi savunuyordu. İkinci fikrin taraftarları ise, normal iki taraflı ilişkilerin mümkün olduğu kadar geliştirilmesi ile Azerbaycan Türklerinin bölünmüşlüğü probleminin halledileceği fikrini ileri sürüyorlardı. Her iki hat yeteri kadar güçlü savunulduğundan(birincisi Cumhurbaşkanı

başta olmak üzere çoğunluk, ikincisi ise konu bakımından özellikle önemli olan Dış İşleri Bakanı ve parlamento başkanı seviyesinde) hatlardan birinin diğerine mutlak üstünlüğü mümkün olmamıştır.

Yine de Azerbaycan ile İran arasında resmi münasebetlerin normal kurallar çerçevesinde kurulması için teşebbüsler yapılmış ve Azerbaycan devlet yöneticileri İran ile ilgili toprak iddialı adımlar atmamışlardır. Diğer taraftan, İran bölgede Şialık amilinden yararlanmaya çalışmıştır. Bununla hem Azerbaycan içinde imkânlarını arttıracaklarını, hem de Türkiye başta olmak üzere rakibi gibi değerlendirdiği ülkelerin imkânlarını kısıtlayabileceğini düşünmüştür. En azından iki koşusu “Rusya ve İran” için aynı zamanda “problem olmaya başlayan “Elçibey, 1993 yılı Haziran ayındaki askeri darbe teşebbüsü sonucunda iktidarı kaybettikten sonra, İran–Azerbaycan münasebetlerinde kısmi bir yakınlaşma, yeni iktidar için ideoloji olarak Güney Azerbaycan meselesinin mevcut olmadığı görüntüsü, Güney Azerbaycan amilini biraz arka plana atmıştır. Ama Azerbaycan Cumhuriyeti içindeki Güney Azerbaycan potansiyeli, İran için Azerbaycan adının bile problem olması, İran’ın Azerbaycan içinde özel planlar hayata geçirme teşebbüsleri, Haydar Aliyev iktidarının yararları bakımından konuya kapılarını tam kapatmaması, hatta İran’ı hayrete düşürecek derecede açık tutması, konunun aktüalitesi bakımından korumasına sebep olmuştur. Azerbaycan dışında “Dünya Azerbaycanlıları Kongresi”nin oluşturulması ve resmi seviyede ilk kurultayın yapılması da bu istikametteki gerekli adımlar olmuştur. Bütün bu merhalelerde İran’da bazen resmi, bazen yarı resmi seviyede Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilgili “Kuzey İran” ifadeleri eksik olmamıştır. Daha sonra iktidara gelen İlham Aliyev devrinde Güney Azerbaycan konusu daha da aktüellik kazanmağa başlamıştır. 16 Mart 2006 tarihinde Bakü’de yapılan Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı ise konunun gerginlik kaynağı olarak zirveye taşındığı olaylardan biri olmuştur. Şöyle ki, Kurultay’da yapılan bazı konuşmalar, Azerbaycan ile İran arasındaki gerginliği arttırmıştır.

İran’ın Azerbaycan Büyükelçisi Afşar Süleymani kurultaydan sonra Azerbaycan’a karşı çok sert açıklamalarda bulunmuş ve 17 Mart’ta İran Azerbaycan’a nota vermiştir. Büyükelçi Süleymani’nin açıklamalarında ve İran’ın notasında Azerbaycan iktidarı iki taraflı ilişkilere gölge düşürmekle suçlanmıştı. Süleymani’nin Azerbaycan’a karşı sert bir üslupta konuşması, kurultayda konuşan bazı şahısları “şahsiyetlerini yitirmişler” ifadesi ile tahkir etmesi ve hatta kendini tutamayıp Azerbaycan’ı "tarihi İran toprağı" olarak karakterize etmesi Azerbaycan’da sert itirazlara sebep olmuştur. İran’ın Azerbaycan’daki büyükelçiliği önünde sert itiraz protestoları yapılmış, bazı Azerbaycan devlet resmilerinin itiraz beyanları olmuştur. İran’ın resmi basınında Azerbaycan kimliğinin tahkirine itiraz, Babek Kalesine yürüyüşlere destek, Urmiye gölünün kurutulmasına itirazlar ve nihayet Traktör futbol takımının taraftarlarının artması (Fan kulüp kurulması) Azerbaycan – İran ilişkilerinde Güney Azerbaycan amiline yeni fikirler gibi katılmıştır. Şu anda Azerbaycan – İsrail ve İran – Ermenistan ilişkileri fonunda sanki gölgede kalmış gibi görünse de Güney Azerbaycan amilinin ilişkilerin stratejisini belirleyen esas amil olduğu tartışmasızdır (URL 6).

5. Azerbaycan-İran Siyasi İlişkilerinin Analizi

Azerbaycan için İran İslam Cumhuriyeti sadece sıradan bir ülke değildir. Her şeyden önce İran, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin güney komşusudur. Her iki devlet, yaklaşık 618 km kara sınırı paylaşıyor. Bu iki ülke Hazar Denizi’nde de birbirlerini sınırlamaktadır. Her iki ülke de ortak geçmişinden ve ortak bir kültürün bazı unsurlarından değerleri paylaşmaktadır. Azerbaycan, İran’dan sonra dünyanın en büyük ikinci Şii nüfusuna sahiptir. Her iki ülkenin de İslam Konferansı Örgütü ve ECO gibi Müslüman ve bölgesel kuruluşlara üye olması, ülkelerin coğrafya ve din açısından yakınlıklarının bir göstergesidir. Son 10 yıldır doğrudan ilişkilerin tarihi, mahalle ve aynı din gibi olumlu ve bağlayıcı faktörlerin aralarında yakın ilişkiler kurmaya yetmediğini göstermektedir. Azerbaycan ile İran arasındaki mevcut ilişkileri etkileyen diğer önemli faktörler de var. Bölünmüş Azerbaycan faktörü, iki ülke arasındaki ilişkilerde en etkili faktördür. Azerbaycan Cumhuriyeti, aslında Azerbaycan olarak düşündüğümüzün sadece bir kısmını kapsıyor: Azerbaycan’ın ikinci kısmı Kuzeybatı İran’dır. İran’daki Azerbaycan Türkleri, o ülkenin nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturuyor ancak ulusal haklarından mahrumdurlar. Bu faktör, Azerbaycan ile İran arasındaki ilişkileri anlamada çok önemlidir. İran’da milyonlarca Azerbaycan Türkü’nün ikamet etmesi Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkilere önemli ölçüde etki etmektedir. Aksi takdirde ilişkiler farklı şekilde gelişebilirdi. Örneğin, Azerbaycan ve Pakistan arasında olan ilişkilerde olduğu gibi. Gerçekten de, Tahran ve Bakü arasındaki ilişkilerde yaşanan temel zorluklar bu faktörden kaynaklanıyor. İran’daki Azerbaycan Türklerinin kesin sayısını belirlemek zor. Resmi istatistikler İran’ın ulusal yapısını yansıtmıyor. Araştırmamıza göre, resmi istatistiklere dayanarak, Azerbaycan Türkleri İran nüfusunun yaklaşık% 40’ını oluşturuyor. Bu, dünyadaki tüm Azerbaycan Türklerinin %75’ine tekabül etmektedir. İran devletinin geleceğinin kendisinin sorgulanabileceğini söyleyebiliriz. İran yönetiminin bir kısmı, özellikle de Azerbaycan kökenli üst düzey politikacılar, örneğin eski Azerbaycan topraklarının Azerbaycan Cumhuriyeti’nin İran’a katılmasını destekliyorlar.

İran yönetiminin çoğu bu fikri gerçekçi ve istenmeyen olarak reddediyor. Onların görüşüne göre, İran’daki Türk unsurlarının artması ve Azerbaycan nüfusunun siyasallaşması Persler için endişe yaratacaktır. Bütün analistler, kuzeydeki Azerbaycan devletinin görünmesinin İran yönetimi için birçok soruna yol açtığını vurgulamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin varlığı, hepsinden önemlisi, İran Azerbaycan’daki ulusal hareketler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, mevcut İran rejimi, Azerbaycan Cumhuriyeti’ni siyasi yörüngesine sokmaya ve İran’ın Türk nüfusu üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaya çalışıyor. Son zamanlarda İran’da Azerbaycan sorunuyla ilgili ideolojik faaliyet yoğunlaşmaktadır. Hem Kuzey hem de Güney Azerbaycan’ın etnik birliğinin "yokluğu" üzerine aktif propaganda, resmi propaganda ile Türk dünyasına karşı ideolojik mücadelenin artması ve halkın bağımsız Azerbaycan varlığının cehaleti Tahran’ın resmi politikasının tüm karakteristik özellikleridir. Ayrıca, baskıcı önlemler ve İran’daki Türklere yönelik polis rejimi de artıyor. Azerbaycan-İran ilişkisini etkileyen ikinci ana faktör İslam / Şiiliğin jeopolitigidir. Açıkçası, İran hükümeti, Azerbaycan ile olan ilişkilerinde dini delilleri sık

sık vurgulamaktadır. Bu durumun rejimin teokratik karakterinden kaynaklandığı söylemek mümkündür. Bununla birlikte, gerçekte bu vurgu İran politikasının pragmatizmi ile yakından bağlantılıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Azerbaycan dünyadaki en büyük ikinci Şii topluluğudur. İranlı stratejisilere göre, Şiilik, İran'ın Azerbaycan üzerindeki etkisinin temelini oluşturmada diğer faktörlerin (ortak tarih, bazı ortak kültürel değerler vb.) çok önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Şiilik, Azerbaycan'ı İran'a bağlayan temel unsurdur. Şiilik, 1501'de İran'da devlet dini haline geldiğinden, Azerbaycan Türklerini Perslere ve İran'ın diğer Fars halklarına bağlayan en güçlü faktördür. Son beş yüzyıl boyunca Azerbaycan'ın Kuzey-Güney eksenlerine doğru yeniden yönlendirilmesinin ana nedeni şiiizmdir. Rusya ve İran, Kafkasya bölgesinde bir kaç yüzyıldır rakip olmuş olsalar da, yeni jeopolitik gerçeklikler onları müttefiklere dönüştürmüştür. Bölgede Batı'nın ve özellikle ABD'nin etkisinin artması, hem Moskova hem de Tahran tarafından ulusal güvenlik çıkarlarına tehdit olarak görülüyor. Buna göre, Moskova ve Tahran, Azerbaycan'ın istikrarlı bir demokrasiye veya güçlü bir ekonomiye sahip olmasını istemiyor. Dahası, bu iki ülkenin Hazar petrolü konusundaki çıkarları sıklıkla çakışıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti, İran'ın Kafkasya'daki artan hırslarını Türkiye'yle işbirliğine dayalı faaliyetlerle karşı koyabilirse, Rusya'nın baskısını dengeleyip etkisiz hale getirebilir. Ayrıca, Batı'nın varlığı ve özellikle ABD'nin etkisinin güçlendirilmesi bu amaca ulaşmak için önemlidir. Tahran-Moskova-Erivan (Tahran-Moskova-Erivan-Atina) koalisyonuna bir karşılaşma olarak, Bakü-Tiflis-Ankara-Washington ittifakı kurma sürecinde (Tel Aviv bu gruba katılabilir). Bu ittifakın yanı sıra, başka bir grup olan GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü)'da devam etmektedir. Tahran, bu ittifakların kurulmasıyla tedirgin edildi. Tahran'daki yetkililer, Bakü'yü Washington ve Tel Aviv ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek adına çağırıyor. Yani, Azerbaycan ve İran, bölgede ortaya çıkan rakip koalisyonların üyesi oldular. Bu rekabet bölgesel jeopolitik gelişmelerde, özellikle Hazar petrolü mücadelesinde kendini göstermektedir. Bazı Pers-merkezcilerin iddialarına sert ve aykırı bir biçimde, sözde tarihsel ilişkileri bugünün Azerbaycan-İran ilişkileri için geçerli değildir. Son 200 yılda birçok faktör değişmek zorunda kaldı. Her şeyden önce, Azerbaycan eski Azerbaycan değil, kuzey kısmı zaten bağımsız ve bu kaçınılmaz olarak Güney Azerbaycan'ı etkiliyor. İran'ın kendisi de eski Kacar İran'ı değil; Pehlevi döneminde bariz bir Fars devletine dönüştürüldü. Tahran'ın kendisini bütün İslam dünyasının savunucusu olarak dayatma konusundaki isteklerine rağmen, bölgede Tahran'ın ana jeopolitik ortakları Moskova ve Erivan'dır. Rusya ve Ermenistan'ın yanı sıra İran'ın bütün komşuları ile sorunları var. Açıkçası, Tahran-Moskova-Erivan eksenini, Azerbaycan-İran ilişkilerini etkileyen en olumsuz faktörlerden biri. Bakü, bu üçgen (bazen Atina da onlara katılır) arasındaki askeri ve siyasi bağları kaygıyla görüyor ve bu endişesini Bakü'ye ikili ilişkilerini genişletmek istediğini iddia ettiğini ifade ediyor. İran'ın Azerbaycan'la savaşa giren Ermenistan'ın yanı sıra, Azerbaycan'a karşı dostça olmayan bir politika izleyen Rusya Federasyonu'nun yakın bağları, Azerbaycan'ın nüfusu içinde İran'ın oldukça düşük bir derecesini oluşturuyor. Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki temel çelişki temel bir

niteliğe sahiptir: Bu iki ülke arasındaki yaşam biçimi (modus vivendi) sorununu çözmek için, ya Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İran'ın politik yörüngesine girmesi gerekiyor. İran İslami rejimi veya İran rejiminin karakterini değiştirmeli ve Farsça olmayan halkların etnik haklarına saygı göstermelidir.

6. Sonuç

Sonuç olarak Azerbaycan'la İran bölgesel jeosiyasi meselelerde durumlarını daha da yakınlıktır yapmak imkânına sahiptirler ve bu durumun gittikçe daha derinleşeceğini düşünmek mümkündür. İlginçtir ki, Tahran, Bakü'nün aktifliğini daha geniş jeosiyasi zeminde değerlendirmektedir. Mesel Hasan Ruhani son ziyareti sırasında cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Yakın Doğu'da ve Afrika'nın kuzeyinde müşahede edilen buhranı, terör olaylarını ve daha başka problemleri dikkatle incelediklerini söylediler. Taraflar, terörizme, radikalizme karşı mücadelenin zaruretini vurguladılar. Bunlar İran'ın Azerbaycan'ı bölge için gerekli bir ülke saydığını göstermekle birlikte, iki devletin birçok yönlerde, özellikle de güvenliğin temininde ortak hareket etmekte tereddüt etmediklerini ispat etmektedir. Burada Azerbaycan yönetiminin enerji politikasını ve nakliye – taşıma alanında attığı adımları ayrıca göz önüne almak gerekir. Bu faktörün bütün tarafları iki ülkenin temsilcilerinin Bakü'de gerçekleştirdikleri ortak toplantılarda açık olarak görülmüştür. Bu arada enerji, ekonomi ve teknik alanlarda iletişim, bilgi ve iletişim teknolojileri üzere iş birliği yapılması ile ilgili belgeler imzalandı. Bundan başka sınır nehirlerinin düzenlenmesi ve sahillerin korunması tedbirleri hakkında ortak karar alındı. Bütün bunları göz önüne aldığımızda, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin “biz Azerbaycan ve Kafkasya vasıtası ile Avrupa ile birleşebiliriz” fikrinin ne kadar önemli olduğunu anlayabiliyoruz. Ortaya şöyle bir husus çıkmaktadır; Tahran Azerbaycan örneğinde itibarlı bölgesel aktör olarak görmekle birlikte, onu batı ile yakınlıkta yolunda önemli bir ülke olarak görmektedir. Şüphe yoktur ki, İran bu meselede, birçok faktörü, o cümleden Hazar'ın statüsünün belirlenmesini ve bölgede var olan münakaşaların adaletle halli perspektifini dikkate almaktadır. Açıktır ki, Tahran'ın jeosiyasi planlarında Azerbaycan çeşitli iş birliği formatlarında esas yerlerden birini tutmaktadır. Bu durumun, sadece Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani tarafından kaydedilmesi, yani açıklanması önemlidir. Stratejik bakımdan her iki ülke için yararlı olacağını düşünmek mümkündür.

Kaynakça

- ADR-İran İlişkileri, 1919-1920, (2017). Batı yayınevi, Bakü.
- Akdevelioğlu, A. (2004). İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2). ss. 129-160.
- Araz, A. (2016). Qordü Düyünü“Xəzərin statusu və Transxəzər əməkdaşlığı kontekstində İran-Azərbaycan münasibətləri. Konrad-Adenauer-Stiftung Cənubi Qafqaz üzrə Regional Proqram

- Akhvlediani Agmarti 9a 0103 Tbilisi, Gürcüstan
www.kas.de/kaukasus
- Aslanlı, K. (2017). İran- Azərbaycan Ekonomi İlişkiler, *İran Araştırmaları Merkezi (İRAM)*.
- Azərbaycan-İran əməkdaşlığı: əsas istiqamətlər və imkanlar (2018). Azerbaijan-Iran cooperation: main directions and opportunities / M. Məhəmmədi [et al.]; layihənin rəh. F. Məmmədov; red.: C. Vəliyev, M. Məhəmmədi; *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araştırmalar Mərkəzi*.- Bakı: Costco Company, Azərbaycan və ingilis dillərində.
- Babaoğlu, H. (2007). *Azərbaycanın Uluslararası İlişkiler Siyasi, ideoloji və Diplomatik meseleler*. Bilim yayınevi Bakü.
- Hasanlı, C. (YIL). *Azərbaycan Halk Cumhuriyetinin Dış Politikası (1918-1920)*. Bakü: Garıma Yayınevi.
- Faruk Arslan. (2005). *Hazarın Kültür vadisi. Petrol imparatorluğundakı güc savaşları*. İstanbul.
- Harun, Yılmaz. (2010). Kraliçe Mary Üniversitesi Öğretim üyesi, Cumhuriyet Hükümetinin İranla ilişkileri nasıl idi. (<https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-43870815>).
- Hasanov, A. (2005). *Uluslararası Münasibetler Azərbaycanın dış siyaseti*. Bakü.
- Haşimi, A. (1999). İran Azərbaycan arasında Ekonomi, Siyasi İlişkiler (1991-1997). Stockholm.
- Haydar Aliyevin petrol strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin katibliyi*, (2001). Cild I-2. Bakı.
- Yılmaz, R, Hüseyin. (2012). *Bloklar Arası Ferilimin Yeni Cephesi: Azərbaycan-İran, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*.
- Ramazen, İ, E. (2018). *Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın əsas istiqamətləri. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi*.
- Doğan, M. (2017). İran Azərbaycan'a Yaklaşıyor, (2017). *Dünya Bülteni Avrasya İncelemeleri Merkezi Center For Eurasian Studies*.
- Nesibli, N. (2000). "Azərbaycan ve Moskova-Erivan-Tahrir İttifakının Jeopolitik kuşatması", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 4.
- Nesibzade, N. (1997). *Bölünmüş Azərbaycan Birleşik Azərbaycan*, Bakü, Ay-yıldız.
- Nesibli, N. (2000). *Azərbaycanın. Jeopolitikası və petrol*. Bakı.
- Ünal, Ö. F. (1998). Ünal Azərbaycan ve Türkmenistan ortaklığında, Kepez' problemi, *Qafqaz Universiteti Dergisi*.
- Talıblı, S. (2010). *Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti Diplomatları, Xalq Cəbhəsi*, (<http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2010/iyun/124223.htm>).
- Talıblı, S. (2017). *İran İslam Cumhuriyeti Kafkas politikasında Dağlık Karabağ sorunu (1991-2005 yılları)*" Bilim ve Eğitim yayınevi Bakı.
- Современное состояние азербайджано-иранских двусторонних отношений: тенденции развития, (Azərbaycan-İran ikili ilişkilerinin şu anki durumu: kalkınma eğilimleri)* Ağzade Mirmehdi Mirkamil, Post-graduate student, the department of Theory and history of international relations, People's Friendship University of Russia. 117198, Russia, g. Moscow, ul. Miklukho-Maklaya, 21A.

İnternet Kaynakları

- <http://atv.az/news/politics/95325-azerbaycan-iran-munasibetleri-siyasi-iqtisadi-sahede-emekdasliq-inkisaf-edir-video> (11.12.2018)
- <http://ekoavrsya.net/duyuru.aspx?did=68&Pid=10&Lang=TR> (20.12.2018).
- <http://newtimes.az/tr/relations/3188/> (19.12.2018)
- <http://www.gumilev-center.az/iran-v-3-strateji-m-kdas/> (20.12.2018).
- <http://www.movqe.az/news/siyaset/151.html> (20.12.2018).
- <http://xalqqazeti.com/az/news/9059> (12.12.2018)
- <https://sputnik.az/azerbaijan/20170305/409239530/azerbaycan-iran-elaqeleri-en-yuksek-seviyyededir.html> (10.12.2018)
- <https://www.mynet.com/azerbaycan-ve-iran-ticari-iliskileri-gelistirecek-110103941892> (20.12.2018).
- URL 1: <http://tabriz.mfa.gov.az/news/4/3127> (21.12.2018).
- URL 2: <http://www.respublica-news.az/index.php/siyas-t/item/19114-azerbaydzan-khalg-dzumhuriyyaeti-iran-diplomatik-munasibaetlaerinin-tarikhinae-dair-muhum-maenbae> (21.12.2018).
- URL 3: <https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-m10271> (12.12.2018)
- URL 4: <http://1905.az/az%C9%99rbycan-iran-munasib%C9%99t%C9%99ri-yeni-cagirislar-v%C9%99-perspektiv%C9%99r/>
- URL 5: <https://www.bbc.com/azeri/region-43584246> (10.12.2018)
- URL 6: Araz Aslanlı
https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-ve-cenubi-azerbaycan-meselesi-m10193?fbclid=IwAR2ZkjiIFZiYAyhl3-o60QHNCeZ-qSugjUZsnotlQlo__EVfTelAoqhdCU